

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА КРАЇН АРАБСЬКОГО СХОДУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ

Анотація: В статті досліджені особливості розвитку зернового господарства країн Арабського Сходу в контексті глобальної продовольчої кризи. Проаналізовано значення та роль зернового підкомплексу в країнах регіону. Досліджено напрями державної політики щодо подолання продовольчої небезпеки. Запропоновані напрями підвищення ефективності зернового господарства з урахуванням природно-економічних особливостей регіону.

Ключові слова: зернове господарство, зерновий ринок, глобальна продовольча криза, кооперація, продовольча безпека.

Постановка проблеми. Низький рівень розвитку аграрної економіки в країнах, які розвиваються, загострення проблем села, високий приріст населення ставить на перший план вирішення продовольчої проблеми - забезпечення основними продуктами харчування відповідно до рекомендованих медичними нормами. Найважливішим в цьому плані є повне задоволення потреби цих країн в зерні - як продовольчому, так і фуражному. В сучасних умовах посилення глобальної продовольчої кризи, коли світові ціни на продовольство за останнє десятиліття зросли майже вдвічі, країни Арабського Сходу відчувають гостру потребу в зернових культурах, а також в продукції переробки зернобобових культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні напрями теоретичного дослідження зернового господарства і ринку зерна, їх ролі в національній економіці, рівні та методи державного регулювання стали предметом дослідження ряду вчених як України, так і зарубіжних науковців. Проблеми функціонування світового й національного зернового ринку досліджуються у працях таких українських науковців як В.І. Бойко, Т.М. Гайдук, П.І. Гайдуцький, В.Я. Месель – Веселяк, М.Я. Дем'яненко, І.В. Кобута, З.П. Ніколаєва, П.Т. Саблук, В.Г. Ткаченко, Л.М. Худолій, О.М. Шпичак [1,2,4,5,6].

Однак ряд питань щодо формування та розвитку зернового господарства країн Арабського Сходу потребує більш глибоких досліджень, оскільки зачіпає особливості природно-кліматичних, соціально-економічних, техніко-технологічних, національних, історичних та інших умов функціонування зернового господарства, властивих даному регіону. В недостатній мірі досліджені питання щодо формування стратегії розвитку зернового господарства регіону і створення загальноарабського зернового ринку, обґрунтування обсягів виробництва зерна в регіоні у відповідності з комплексом природно-економічних умов і потреб ринку, удосконалення економічного регулювання зернового господарства в країнах регіону. У сукупності все це і вплинуло на вибір напрямку дослідження та визначило актуальність і значимість в сучасний період.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку зернового господарства країн Арабського Сходу в контексті загострення глобальної продовольчої кризи. Оцінка подальшого розвитку зернового господарства регіону з урахуванням комплексу природно-економічних умов, а також удосконалення економічного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зерно - один з найважливіших продуктів аграрного сектору. Об'єктивна необхідність його виробництва пояснюється не тільки тим, що воно - основний продукт харчування. Практика багатьох країн свідчить про те, що зернове господарство має важливе стратегічне значення, є формуючою галуззю рослинництва, забезпечує сировиною харчову і переробну промисловості. Зерно є тим продуктом, який визначає міжгалузеві пропорції не тільки в агропромисловому виробництві, але і в народному господарстві країни в цілому [7].

У багатьох розвинених державах світу зернове господарство, зважаючи на його надзвичайну важливість для національної економіки, активно регулюється державою в цілях підвищення ефективності функціонування [4]. У багатьох країнах, які розвиваються, через специфіку історичного розвитку ще не сформувалася ефективна система державного регулювання зернового

господарства, що негативно впливає на загальний стан аграрного сектору. Це повною мірою відноситься і до країн Арабського Сходу - Йорданії, Іраку, Лівану і Сирії. Зернове господарство цих держав не забезпечує власних потреб у зерні ні за кількістю, ні за якістю. В результаті цього країни регіону знаходяться в залежності від імпорتنих поставок зерна - як продовольчого, так і фуражного. Несприятливі природно-кліматичні умови виробництва зерна, низький рівень техніко-технологічного забезпечення зернового господарства негативно впливають на стан галузі в країнах Арабського Сходу. Динаміка площ земельних угідь країн Арабського Сходу наведена в таблиці 1 [3].

Таблиця 1

Площа земельних угідь в країнах Арабського Сходу (на 1.01.2011 р.)

Показники	Країна				Всього
	Ірак	Йорданія	Ліван	Сирія	
Загальна площа території, тис. га	43832	8921	1040	18518	72311
Земельні угіддя, всього, тис. га	43737	8893	1023	18378	72031
Сільськогосподарські угіддя, всього, тис.га	9540	1178	324	13767	24809
в тому числі: рілля, тис. га	5200	244	180	4701	10325
сінокоси і пасовища, тис. га	4000	791	16	8265	13072
багаторічні насадження, тис. га	340	143	128	801	1412
Частка сільськогосподарських угідь в площі земельних угідь, %	21,81	13,25	31,67	74,91	34,44

Сільське господарство регіону розвивається за екстенсивним типом землеробства. Серед сільськогосподарських культур вирощуються пшениця, ячмінь, рис, овочі, фініки і олійні. З технічних культур вирощуються бавовник (у мухафазах Найнава, Сулейманія, Багдад, Васіт, Діяла і Анбар) і тютюн (в мухафазах Ербіль, Найнава, Сулейманія). Овочівництво, баштанництво і садівництво найбільший розвиток отримали на півдні країни, і головним чином, у мухафазі Басра. Слід зазначити, що в структурі сільськогосподарських посівів під зерновими культурами зайнято близько 55% посівних площ. Основними з них є ячмінь, пшениця і рис. Ячмінь вирощують майже скрізь, пшеницю - в

провінціях Нойнава, Сулейманія, Кіркук, Багдад, Ербіль, рис - у мухафазах Кадісія, Майсан (табл.2) [3].

Таблиця 2

**Динаміка посівних площ зернових і зернобобових
в країнах Арабського Сходу, тис. т**

<i>Зернова культура</i>	Країна	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2011р. до 2006р., %
<i>Зернові й зернобобові, всього</i>	<i>Ірак</i>	3368,1	2798,7	2842,1	2749,2	2628,1	2658,2	78,2
	<i>Йорданія</i>	90,7	96,9	71,6	12,7	36,1	63,2	69,7
	<i>Ліван</i>	58,2	70,6	58,3	58,9	60,3	60,3	103
	<i>Сирія</i>	3500,5	3676,7	3660,3	3335,5	3346,1	3340,0	95,4
	Всього	7017,5	6642,9	6632,2	6156,2	6070,5	6121,7	87,2
<i>В тому числі: пшениця</i>	<i>Ірак</i>	1500,0	1405,0	1400,0	1300,0	1200,0	1220,0	81,3
	<i>Йорданія</i>	28,3	37,9	28,8	4,1	18,2	28,0	99,0
	<i>Ліван</i>	23,6	35,9	23,6	23,8	24,0	24,0	101,7
	<i>Сирія</i>	1619,2	1760,8	1721,4	1603,0	1678,8	1683,8	103,9
	Всього	3171,1	3239,6	3173,8	2930,9	2921,0	2955,8	93,2
<i>Ячмінь</i>	<i>Ірак</i>	1650,0	1173,0	1213,0	1220,0	1200,0	1205,0	73,1
	<i>Йорданія</i>	52,2	50,3	33,4	3,7	13,4	30,0	57,4
	<i>Ліван</i>	11,3	16,4	11,3	11,5	12,0	12,0	106,2
	<i>Сирія</i>	1549,8	1572,2	1542,6	1414,2	1316,9	1302,8	84,1
	Всього	3263,2	2811,9	2800,4	2649,4	2542,3	2549,8	78,2
<i>Кукурудза</i>	<i>Ірак</i>	60,0	61,0	61,0	59,0	60,0	65,0	108,3
	<i>Йорданія</i>	0,6	0,9	1,2	1,0	1,3	1,2	200
	<i>Ліван</i>	2,0	1,4	2,0	2,1	2,3	2,3	115
	<i>Сирія</i>	73,4	74,4	72,6	49,8	55,3	58,0	79,1
	Всього	136,1	137,7	136,8	111,9	118,9	126,5	93
<i>Рис</i>	<i>Ірак</i>	120,0	121,0	128,0	130,0	129,0	129,0	107,5
	Всього	120,0	121,0	128,0	130,0	129,0	129,0	107,5
<i>Зернобобові</i>	<i>Ірак</i>	31,9	32,3	33,6	33,6	32,6	32,6	102,2
	<i>Йорданія</i>	9,4	7,6	7,5	3,8	3,2	4,0	42,5
	<i>Ліван</i>	20,0	15,7	19,9	20,1	20,5	20,5	102,5
	<i>Сирія</i>	244,2	259,0	314,0	260,6	287,5	287,5	117,7
	Всього	305,4	314,6	375,0	318,1	343,8	344,6	112,8

Згрупувавши країни Арабського регіону по території і чисельності населення, розглянемо Сирію. Система землеробства Сирії екстенсивна. У країні вирощується до 75 видів сільськогосподарських культур. При цьому близько 75% всіх посівних площ в Сирії зайнято під зерновими та зернобобовими культурами. Головною продовольчою культурою є

пшениця. Поряд з нею вирощують ячмінь, овес, кукурудзу на зерно і бобові культури. З технічних культур поширені бавовник і цукровий буряк. У сільському господарстві країни обробляють також овочі, баштанні, виноград, оливкові культури.

Значення сільського господарства в Сирії пов'язано з необхідністю забезпечення швидко зростаючого населення (на 2,5% на рік) продовольством. Частка галузі у створенні ВВП в 2011р. становила 25%, а в забезпеченні зайнятості робочої сили - 15% [3]. У 2007/08 р країна зіткнулася з найсильнішою з початку 1990р. посухою. Провідні за обсягом аграрного виробництва мухафазі (губернаторства) недоотримали 75% атмосферної вологи. Особливо сильно постраждали посіви зернових, і перш за все - пшениці. Недосконалість іригаційної системи є одним з основних обмежуючих факторів розвитку сільського господарства.

Іншою важливою для Сирії культурою є бавовник. Через низьку врожайність ставка на його обробіток виявилася необґрунтованою. Міністерство сільського господарства вирішило скоротити посівні площі під даною культурою до рівня, достатнього для задоволення потреб державного та приватного секторів. Площі під бавовником скоротилися з 220 тис. до 180 тис. га в 2011р. Одночасно розширюються посіви пшениці, ячменю і кукурудзи, що пояснюється браком кормів для тваринництва і високими цінами на світовому ринку.

Наступна за розмірами території і чисельності населення з досліджуваних арабських країн - це Йорданія. Це країна з обмеженими природними ресурсами, нерозвиненими продуктивними силами. Її територія складає 89 тис. км², близько 90% займають пустелі і напівпустелі., а населення близько 6,2 млн. чоловік. На частку сільського господарства в структурі валового внутрішнього продукту в Йорданії припадає близько 10%. Сільське господарство є традиційним сектором, але воно не задовольняє потреб країни в продовольстві повністю, а лише забезпечує потреби населення в основних продуктах харчування на 20-25%. Основні сільськогосподарські культури: пшениця,

бобові, тютюн, кукурудза, томати, дині, оливки, виноград, цитрусові, банани, кунжут. Особливу частину сільського господарства посідає вирощування оливок. Менше 10% земель Йорданії орні, країна залежить від імпорту продовольства. Головним землеробським районом країни є долина річки Йордан. Тут вирощуються зернові, плодові культури, виноград, маслини, овочі та баштанні культури. В цілому сільське господарство Йорданії характеризується низьким рівнем розвитку (табл. 3) [3].

Таблиця 3

Площа та валовий збір основних сільськогосподарських культур в Йорданії, 2003-2011 рр.

Культура	Площа, тис. га				Валовий збір, тис. т			
	2003-2008рр.	2009р.	2010р.	2011р.	2003-2008рр.	2009р.	2010р.	2011р.
<i>Пшениця</i>	182	100	164	223	128	44	159	54
<i>Ячмінь</i>	62	34	57	41	52	13	42	5
<i>Оливки</i>	х	х	15	20	28	17	24	3
<i>Цитрусові</i>	х	х	17	2	3	7	24	4
<i>Виноград</i>	11	19	4	х	27	43	14	6
<i>Томати</i>	7	13	21	13	17	156	150	137

Майже 75% господарств Йорданії перебувають повністю у власності осіб, які в тій чи іншій формі беруть участь у виробничому процесі. Чверть господарств займають повністю або частково орендовані землі. Приблизно 15-20% земель здається в оренду на умовах іздольщини, яка є головною формою відносин між власником і орендарем. Як показали дослідження, у сільському господарстві все ще не викорінені феодальні принципи, які лягають на плечі селянства. Як і раніше зберігається дрібнотоварний характер сільськогосподарського виробництва за наявності великої кількості споживчих господарств. Хоча до середини 70-х років товарність сільського господарства значно підвищилася, але до 48% загальної кількості господарств, що мають у власності лише 25% сукупної площі земель, виробляють продукцію в основному для власного споживання. Це пояснюється малими розмірами господарств, які не забезпечують товарних надлишків.

Капіталізація йорданського землеробства пов'язана з посиленою експлуатацією трудового селянства, сільськогосподарських робітників, наростанням соціальної нерівності в селі. З метою зниження впливу цих негативних явищ, держава сприяє розвитку кооперації, яка допомагає селянам протистояти сільським торговцям, посередникам. Забезпечуючи пільги в кредитах, збуті та постачанні, кооперація не може істотно полегшити становище селян. Адже її низька ефективність визначається не тільки тим, що вона контролюється та спрямовується зверху, але і тим, що важливу роль в кооперативній структурі грають заможні жителі села, а сама кооперація не носить масового характеру.

Ліван – наступна за чисельністю населення і розмірами території країна Арабського Сходу, розташована на Східному узбережжі Середземного моря. Територія країни становить 10,4 тис.км², а населення 3,5 млн. чоловік. Сільське господарство Лівану розвинене слабо. Основу галузі становить виробництво цитрусових, яблук, оливок і овочів. На побережжі вирощують банани і цитрусові (апельсини, лимони), в передгір'ях - маслини і виноград, вище в горах — яблука, персики, груші і вишня. Основні плодові культури — апельсини і яблука, а також виноград. Важливе товарне значення мають також овочі і тютюн. Зернові культури вирощуються переважно в Бекаа і на внутрішніх схилах гір, простежується зростання виробництва пшениці і ячменю, але потреби в них не задовольняються повністю за рахунок внутрішніх ресурсів. Потреби в продуктах сільського господарства в цій країні задовольняються лише на 30%.

Таким чином, дослідження показують, що сільське господарство в Іраку, Йорданії, Лівані та Сирії відрізняється між собою певною специфікою і різним рівнем як у забезпеченні потреб країни, так і в створенні валового внутрішнього продукту. Однак, загальним для цих держав Арабського Сходу є та обставина, що національний аграрний комплекс не забезпечує потреби населення в продуктах харчування - основна їх частина завозиться з-за кордону. Рівень сільськогосподарського виробництва, його розвиток безпосередньо

залежать від забезпеченості сільського господарства матеріальними і енергетичними ресурсами. Основне завдання сільського господарства кожної країни - забезпечення населення продуктами харчування [1]. Тому доцільно розглянути виробництво сільськогосподарської продукції на душу населення країн Арабського Сходу (таблиця 4).

Таблиця 4

Показники розвитку зернового господарства в країнах Арабського Сходу

Показатель	Страна	2000-2003	2004-2007	2008-2011
Виробництво зерна на душу населення, кг	<i>Ірак</i>	146,2	104,6	43,5
	<i>Йорданія</i>	31,9	17,0	6,9
	<i>Ліван</i>	29,1	27,7	61,5
	<i>Сирія</i>	363,9	310,7	86,5
	Итого:	201,0	160,0	63,1
Внутрішнє споживання зерна, кг	<i>Ірак</i>	238,1	222,9	93,7
	<i>Йорданія</i>	379,6	402,2	110,1
	<i>Ліван</i>	255,6	275,8	136,1
	<i>Сирія</i>	397,6	372,1	126,6
	Итого:	308,2	296,1	114,1
Виробництво зерна на душу населення в % до внутрішнього споживання	<i>Ірак</i>	61,4	46,9	46,2
	<i>Йорданія</i>	8,4	4,2	6,3
	<i>Ліван</i>	11,4	10,1	45,2
	<i>Сирія</i>	91,5	83,5	68,3
	Итого:	65,2	54,0	55,3
Споживання зерна в їжу на душу населення, кг	<i>Ірак</i>	160,7	158,1	114,9
	<i>Йорданія</i>	153,9	173,6	71,3
	<i>Ліван</i>	133,8	134,9	94,7
	<i>Сирія</i>	226,9	221,8	132,3
	Итого:	180,8	179,7	116,1

Таким чином, дослідження сукупності природно - кліматичних, соціально-економічних, техніко-технологічних та інших умов країн Арабського Сходу свідчить про те, що кожна з держав має різну базу для розвитку національного сільського господарства. У цілому, обсяг виробництва сільськогосподарської продукції знаходиться в сильній залежності від кліматичних умов конкретного року. Сприятливий для вегетації зернових тепловий режим при недостатчі води призводить до недобору, а в посушливі роки і до загибелі врожаю. Щодо стабільного валового збору рослинницьких культур, в тому числі зернових, у країнах Арабського Сходу можливо тільки в

умовах зрошення. Це створює об'єктивну необхідність державного втручання у створення зрошувальних систем, оскільки приватний підприємець не буде інвестувати грошові кошти в проекти, які мають довготривалий термін окупності. Можна відзначити, якщо найближчим часом не буде переглянута сучасна аграрна політика, то арабський світ може ще глибше відчувати наслідки глибокої продовольчої кризи. Загрозлива залежність країн регіону від імпорту продовольства в значній мірі викликана відсутністю адекватної державної підтримки внутрішнього виробництва.

Арабські країни вирішують продовольчу проблему головним чином шляхом збільшення державних субсидій на закупівлі продовольства, введення контролю та жорсткого обмеження зростання цін на деякі продукти харчування, скорочення мит на імпорт агропродукції, виплат компенсацій найбільшим верствам населення. Для подолання труднощів у забезпеченні населення продовольством деякі держави регіону звертаються до міжнародних організацій з проханнями надати гуманітарну та фінансову допомогу. Проте всі ці заходи не сприяють кардинальному розв'язанню проблеми і обмежені за своєю ефективністю. До того ж вони не стимулюють зростання власного сільськогосподарського виробництва, особливо в країнах, де є більш сприятливі умови для землеробства і тваринництва.

Висновки. Зерновий сектор є стратегічною галуззю економіки кожної держави, що визначає обсяги пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема продуктів переробки зерна, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій. Можна констатувати, що в даний час питання забезпечення продовольчої безпеки в арабських країнах має загальнодержавне значення, якому влада приділяє постійну і пильну увагу, оскільки від його успішного вирішення багато в чому залежить стабільність внутрішнього становища і перспективи подальшого соціально-економічного розвитку арабських держав. Разом з тим, вирішення продовольчої проблеми просувається повільно, відстає від зростаючого попиту на продукти

харчування, що в ряді випадків призводить до перебоїв у постачанні з усіма негативними наслідками. Отже, стратегічною метою підвищення ефективності зернового господарства країн Арабського Сходу є формування системи розвитку, що забезпечує стабілізацію, постійний розвиток і послідовне підвищення ефективності виробництва з урахуванням природно-кліматичних умов виробництва та низького рівня техніко-технологічного оснащення, для повного й надійного забезпечення населення зернопродуктами.

Список використаної літератури:

1. Бойко В.І. Економіка виробництва зерна: монографія /В.І. Бойко, Є.М. Лебідь, В.С. Рибка. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2008.–398 с.
2. Ганганов В.М. Формування зернового комплексу регіону : монографія / В. М. Ганганов. – Одеса: ІПРЕЕД, 2008. – 311 с.
3. Официальный портал Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН FAO (Food and Agriculture Organization). – режим доступа : <http://www.fao.org>
4. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції : моногр. / П. Т. Саблук, Г. А. Калієв, В. П. Саблук, В. В. Григорук, В. І. Власов. — К. : ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2008. – 210 с.
5. Саблук П.Т. Сучасні тенденції світового виробництва зерна / П.Т. Саблук, О.В. Коваленко // Вісник аграр. науки. – 2009. – № 8. – С.74-78.
6. Ткаченко В.Г. Восстановит ли Украина статус житницы Европы: Монография / В.Г. Ткаченко. – К.: «Аристей», 2010. – 196с.
7. Чмирь С.М. Формування та розвиток зернового ринку України : монографія / С. М. Чмирь. – К. “Аграрна наука”, 2007. – 376 с.

Анотація: В статті досліджені особливості розвитку зернового господарства країн Арабського Сходу в контексті глобальної продовольчої кризи. Проаналізовано значення та роль зернового підкомплексу в країнах регіону. Досліджено напрями державної політики щодо подолання продовольчої небезпеки. Запропоновані напрями підвищення ефективності зернового господарства з урахуванням природно-економічних особливостей регіону.

Ключові слова: зернове господарство, зерновий ринок, глобальна продовольча криза, кооперація, продовольча безпека.

Annotation.

Formulation of the problem. The low level of development of the agrarian economy in developing countries, high population growth puts to the fore the solution of the food problem - providing basic foods. The most important in this respect to the complete satisfaction of these countries in the grain. The modern face of increasing global food crisis, the Arab countries are an absolute necessity in cereals, as well as processed products legumes.

The results of the study. In this paper the features of the development of grain production in the Arab countries of the global food crisis. Analyzed the importance and role of grain subcomplex in the region. Proved that agriculture in Iraq, Jordan, Lebanon and Syria are different between certain characteristics and different levels in meeting the needs of the country, and in the creation of the gross domestic product. However, common to these states of the Arab East is the fact that the national agricultural complex does not provide the population's food - most of them are imported from abroad. Level of agricultural production and its development depends on the availability of agricultural material and energy resources. Investigated by a State policy to address the food hazard.

Conclusions. The directions improve grain production with the natural and economic characteristics of the region. Determined that the strategic goal of increasing the efficiency of grain production of the Arab East is the creation of a system that provides stabilization, continuous development and improvement of the efficiency of production, taking into account the climatic conditions of production and the low level of technical and technological equipment.

Keywords: grain farming, grain market, global food crisis, cooperation, food security.

УДК 65.012.32

Хацер М.В., к.е.н., доц.
Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ГРУП СУБ'ЄКТІВ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті визначено основні групи суб'єктів корпоративних відносин та надана їх характеристика з врахуванням особливостей корпоративного управління в Україні.

Ключові слова: групи суб'єктів корпоративних відносин, корпоративне управління, корпоративні відносини, об'єкти корпоративних відносин, суб'єкти корпоративних відносин.

Постановка проблеми.

Проблеми, що постали перед вітчизняними суб'єктами господарювання потребують пошуку нових та удосконалення старих шляхів їх вирішення. Посткризова трансформація економіки вимагає суттєвого підвищення ефективності всіх видів діяльності підприємств України. Особливо це стосується залучення грошових коштів.